

Doc. dr Velibor KORAC*

ZAHTJEV DA SE UKLONI OPASNOST ŠTETE (TZV. EKOLOŠKA TUŽBA) U SUSRET GRAĐANSKOM ZAKONIKU CRNE GORE – DOMETI I OGRANIČENJA

Sažetak

U pravnom poretku Crne Gore koncept tzv. ekološke tužbe postoji od 1978. godine kada je usvojen bivši savezni Zakon o obligacionim odnosima, a identično rješenje je, bez posebne analize i rasprave, zadržano i nakon reforme obligacionog prava i donošenja ZOO Crne Gore iz 2008. godine. Činjenica da ova tužba nije zaživjela u sudskoj praksi nesumnjivo ukazuje na neadekvatno normativno regulisanje i podnormiranost ovog instituta. Priprema Građanskog zakonika CG koja je u toku prilika je da se iznova vrednuju i preispitaju postojeća rješenja o građanskoj zaštiti životne sredine. U dosadašnjim raspravama koje se vode povodom izrade Građanskog zakonika ne pominje se izmjena postojećih (a naslijeđenih) pravila kojima se reguliše tzv. ekološka tužba, a nema podataka da je Komisija za izradu građanske kodifikacije razmatrala promjenu postojećeg sistema građanskoj zaštiti životne sredine, imajući u vidu da u radnom materijalu predlaže rješenje koje postoji u važećem Zakonu o obligacionim odnosima. U ovom članku će se prikazati postojeća zakonodavna rješenja i ukazati na neke nedostatke na polju procesnog (stranačka sposobnost, tužbeni zahtjev, dejstva pravnosnažnosti presude) i materijalnog prava (materijalne pretpostavke, aktivna legitimacija, opasnost nastupanja znatnije štete). Ovi nedostaci u značajnoj mjeri utiču na ostvarivanje cilja građanskoj zaštiti životne sredine. Po mišljenju autora, postojeći koncept treba reformisati, jer nije efikasan, pravno koherentan i dovodi u pitanje ostvarivanje cilja kojem treba da služi.

Ključne riječi: *ekološka tužba, Građanski zakonik CG, životna sredina*

* Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, email: velibork@ucg.ac.me

I Uvod

U pravnom poretku Crne Gore koncept tzv. ekološke tužbe postoji od 1978. godine kada je usvojen bivši savezni Zakon o obligacionim odnosima,²⁹⁵ a identično rješenje je, bez posebne analize i rasprave, zadržano i nakon reforme obligacionog prava i donošenja ZOO Crne Gore iz 2008. godine.²⁹⁶ Imajući u vidu da ova tužba nije zaživjela u sudskoj praksi, potrebno je nesumnjivo ukazati na neadekvatno normativno regulisanje i podnormiranost ovog instituta. Priprema Građanskog zakonika CG koja je u toku prilika je da se iznova vrednuju i preispitaju postojeća rješenja o građanskopravnoj zaštiti životne sredine. U dosadašnjim raspravama koje se vode povodom izrade Građanskog zakonika ne pominje se izmjena postojećih (a naslijeđenih) pravila kojima se reguliše tzv. ekološka tužba, a nema podataka da je Komisija za izradu građanske kodifikacije razmatrala mijenjanje postojećeg sistema građanskopravne zaštite životne sredine, imajući u vidu da u radnom materijalu predlaže rješenje koje postoji u važećem Zakonu o obligacionim odnosima. U ovom članku će se prikazati postojeća zakonodavna rješenja i ukazati na neke nedostatke na polju procesnog (stranačka sposobnost, tužbeni zahtjev, dejstva pravnosnažnosti presude) i materijalnog prava (materijalne pretpostavke, aktivna legitimacija, opasnost nastupanja znatnije štete). Ovi nedostaci u značajnoj mjeri utiču na ostvarivanje cilja preventivne građanskopravne zaštite životne sredine. Po mišljenju autora postojeći koncept treba reformisati jer nije efikasan, pravno koherentan i dovodi u pitanje ostvarivanje cilja kojem treba da služi.

Danas je zdrava životna sredina prepoznata kao vrijednost od vrhunskog značaja, preduslov kvalitetnog života i zdravlja ljudi. Štiti se životna sredina i pravo čovjeka da živi u zdravoj životnoj sredini. Treba napomenuti da je Crna Gora još 1991. usvojila Deklaraciju o ekološkoj državi Crnoj Gori, a nedugo zatim, 1992. godine, svojim Ustavom proglasila da je ekološka država. To je i prvi put da se jedna država na takav način proglasi ekološkom. Nakon obnavljanja nezavisnosti i novim Ustavom iz 2007. godine propisano je da je Crna Gora, *inter alia*, ekološka država.²⁹⁷ Imajući u vidu ovo ustavno

²⁹⁵ U vrijeme donošenja ZOO iz 1978. godine ovo rješenje je smatrano korisnim, jer je došlo do prekida sa tradicionalnim pravilom da se zaštita životne sredine svodi na susjedске odnose. Vidi Stevan Lilić, Marijana Drenovak-Ivanović, M. *Ekološko parvo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014, 69.

²⁹⁶ Član 150 Zakona o obligacionim odnosima.

²⁹⁷ Vidi čl. 1, st. 1 Ustava CG.

određenje, a takođe i činjenicu da je Crna Gora kandidat za članstvo u EU koja ima vrlo razvijenu regulativnu i politiku zaštite životne sredine usmjerenu na poboljšanje kvaliteta životne sredine i zdravlja ljudi, efikasna i djelotvorna zaštita životne sredine treba da bude sastavni dio i da zauzme značajno mjesto u politici naše države. Tome svjedoče i nastojanja da se ostvari mjerljiv napredak u oblasti zaštite životne sredine u okviru pregovaračkog poglavlja 27. Međutim, norme građanskog prava ne regulišu posebno oblast zaštite prava na zdravu životnu sredinu, a usklađivanje sa pravnom tekovinom EU je prilika da se reformišu odredbe o građanskopravnoj zaštiti životne sredine.

Cilj ovog rada je analiza i preispitivanje postojećeg zakonodavnog rješenja o tužbi za zaštitu životne sredine propisanog ZOO, i njegovu praktičnu primjenu. U pogledu građanskopravne zaštite životne sredine, Crna Gora ima određene specifičnosti u odnosu na komparativne evropske sisteme. Nakon analize važećih zakonskih odredaba biće dati i određeni predlozi za izmjenu zakonodavnih rješenja *de lege ferenda*. Posebno imajući u vidu da su ostali oblici zaštite životne sredine (upravni, krivični, prekršajni) u većoj mjeri usklađeni sa EU regulativnom. A pored toga, građanskopravnu zaštitu nije moguće potpuno razdvojiti od javnopravne zaštite životne sredine, jer su im ciljevi isti.²⁹⁸

O zaštiti životne sredine je pisano relativno puno. Ova tema je obrađivanja u okviru opštih djela ekološkog prava i posebnih radova posvećenih zaštiti životne sredine, uključujući i građanskopravnu zaštitu. Pitanje preventivne zaštite životne sredine do sada nije obrađivano u Crnoj Gori, pa ćemo za razmatranje ove teme koristiti iskustvo drugih zemalja, prvenstveno Hrvatske i Srbije jer tradicionalno služe kao komparativni uzor za pravnu teoriju, praksu i zakonodavstvo u Crnoj Gori, naročito u oblasti obligacionog prava. Pri tome ćemo se ograničiti samo na analizu instituta građanskopravne zaštite koji je propisan Zakonom o obligacionim odnosima, ali ne i ostale mehanizme preventivne i represivne građanskopravne zaštite koji su propisani Zakonom o svojinsko-pravnim odnosima i ZOO (tužba za naknadu prouzrokovane ekološke štete, tužba zbog imisija i tužba zbog smetanja posjeda).

²⁹⁸ Jožef Salma, „Obligacionopravna zaštita životne sredine - tužba radi otklanjanja izvora opasnosti za nastanak ekološke štete i tužba radi naknade ekološke štete“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/2009, 43.

II Tužba za otklanjanje izvora opasnosti od štete

Zakon o obligacionom odnosima iz 2008, prihvatajući identično rješenje iz bivšeg saveznog ZOO 1978, je zadržao normu prema kojoj svako može da zahtijeva od drugoga da ukloni izvor opasnosti od koga prijeti znatnija šteta, kao i da se uzdrži od djelatnosti od koje proizilazi opasnost štete. Sud će narediti da se preduzmu odgovarajuće mjere za sprječavanje nastanka štete ili uznemiravanja, ili da se ukloni izvor opasnosti.²⁹⁹ Ovo pravilo se nalazi u ZOO u dijelu opštih načela u okviru odjeljka o prouzrokovanju štete i po svemu sudeći predstavlja vid konkretizacije principa zabrane prouzrokovanja štete po kome je svako dužan da se uzdrži od postupka kojim se može drugom prouzrokovati šteta.³⁰⁰ Iz pomenutog zakonskog određenja proizlazi da je ova tužba: 1) preventivna, 2) popularna 3) ekološka, i 4) može sadržati dva kondemnatorna zahtjeva (negativni zahtjev za uklanjanje izvora opasnosti i negativni zahtjev za uzdržavanje od djelatnosti).

A. Preventivni karakter tužbe za otklanjanje opasnosti od štete

Pravilo je da ovaj vid obligacionopravne zaštite životne sredine teži otklanjanju izvora opasnosti od ekoloških šteta, pa je po prirodi preventivan. Preventivni karakter se ogleda u činjenici da se zaštita traži prije nego što šteta nastane, ali postoji za naknadu nastale ekološke štete.³⁰¹ Dakle, ekološki rizik je nastupio i došlo je do prouzrokovanja štete na imovini ili zdravlju pojedinca.³⁰² Kod ovog zahtjeva treba imati u vidu da se nadoknada može tražiti samo u mjeri koja prelazi normalne granice i to u slučaju obavljanja opštekorisne djelatnosti za koju je dobijena dozvola nadležnog organa.³⁰³

Nastupanje ekološke štete, kao kriterijum razlikovanja ove dvije tužbe, je uslovio i razlikovanje po drugim elementima o kojima će biti više riječi u nastavku.³⁰⁴

²⁹⁹ Vidi čl. 150 st. 1 i 2 ZOO.

³⁰⁰ Član 9 ZOO.

³⁰¹ Salma, J, 2009, 36.

³⁰² Salma, M, 2014, 134.

³⁰³ Vidi čl. 150, st. 3 ZOO.

³⁰⁴ Aleksandra, Maganić, Senka Orlić Zaninović, *AARHUŠKA KONVENCIJA - Priručnik za polaznike/ice*, Pravosudna akademija, Zagreb, 2018, 26

B. Actio popularis?

Tužba za otklanjanje opasnosti od štete je normirana (iako ne baš jasno) na takav način da ima i pojavni oblik „narodne“ (popularne) tužbe – *actio popularis*. Naime, tužba se može podnijeti ne samo kada šteta prijeti tužiocu nego i neodređenom broju lica. Ove vrste tužbi, koje svoje porijeklo vode iz rimskog prava,³⁰⁵ se koriste prvenstveno kao mehanizmi zaštite životne sredine.³⁰⁶ Širenje kruga lica koji tužbu mogu podnijeti je posljedica činjenice da je životna sredina zajednička vrijednost, pa je njena zaštita u interesu svih građana. Koncipiranje uslova na način da je moguće podići tužbu ako prijeti šteta i neodređenom broju lica govori u prilog shvatanju da se radi i o popularnoj tužbi. Izgleda da se tužba može podnijeti i kada ne postoji pravnozaštitna potreba na strani tužioca. Dakle, tužbu može podnijeti svako (pa i ono lice kojem ne prijeti opasnost od štete) i u interesu neodređenog broja lica kojima prijeti šteta.

C. Ekološka tužba?

Zašto se ova tužba naziva „ekološkom“ ili „imisionom“ kada to zakon ne pominje? Ovakvo zakonsko određene je u *ex* jugoslovenskoj literaturi označavano kao „ekološko“³⁰⁷ i smatrano operacionalizacijom ustavnih pravila o zdravoj životnoj sredini i ostvarivanjem obaveze države da se stara o zdravoj životnoj sredini, odnosno građanskopravna razrada ustavnog prava na zdravu životnu sredinu.³⁰⁸ Ako je priznata zaštita kolektivnog interesa, a jeste, onda se radi o ekološkom kao jedinom priznatom.³⁰⁹ U literaturi oko toga nema spora, jer svi kažu da je njen cilj da se spriječi nastanak štete koja pogađa životnu sredinu.³¹⁰ Dakle, pojam „ekološke tužbe“ nije zakonski, već

³⁰⁵ Naziv potiče iz rimskog prava i odnosio se na tužbe koje je mogao da podigne bilo ko iz naroda (*quives ex populo*). O *actio popularis* kojim se štitio javni interes u rimskom pravu vidi Jelena Danilović, *Popularne tužbe od rimskog do savremenih prava*, Institut za pravnu istoriju na Pravnom fakultetu, Beograd, 1968, 22-28.

³⁰⁶ Stojan Cigoj, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Blagojević Slobodan, Krulj Vrleta), Beograd, 1980, 435; Antić Oliver, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2007, 492–493.

³⁰⁷ Vidi Cigoj, S, 1980, 435; Pop-Georgijev, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (red. Perović Slobodan, Stojanović Dragoljub), Gornji Milanovac, Kragujevac, 1980, 492.

³⁰⁸ Branko Morait, *Građansko-pravne tužbe i ekološka (imisiona) zaštita*, Pravna misao, 3-4/1987, 96.

³⁰⁹ Vesna Rakić-Vodinelić, „Ekološka tužba: član 156. Zakona o obligacionim odnosima“, *Pravni život*, 4/5, 1989, 871, 872.

³¹⁰ Vidi Rakić-Vodinelić, V, 1989, 872; Salma, M, 2014, 134; Dinka Šago, „Ekološka tužba kao instrument građanskopravne zaštite okoliša“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 4/2013, 901.

ga je stvorila pravna teorija. Isto važi i za „ekološke parnice“, gdje je sam termin sporan, imajući u vidu šta sve on obuhvata.³¹¹ Pojam „ekološka tužba“ se češće koristi od pravno adekvatnijeg „tužba za zaštitu životne sredine“ možda zbog toga što je kraći, omogućava pridjevsku upotrebu i kod prosječnog čovjeka ekologija je isto što i životna sredina.³¹²

III Diskusija

Tužba kojom, pored oštećenog, bilo ko od tuženog može tražiti da preduzme mjere kako bi spriječio nastanak štete koja prijeti neodređenom broju lica u Crnoj Gori postoji od 1978. godine. Ovaj preventivni mehanizam zaštite koji je, načelno, koncipiran kao ekološka tužba nikada u sudskoj praksi nije korišćen kao „popularni mehanizam“, već isključivo kao instrument individualne zaštite. Gotovo identično stanje je i u Srbiji.³¹³ Kao razlozi za nedjelotvornost ove tužbe se navode nedovoljna razvijenost ovog instituta procesnog prava, odnosno njegova konceptijska neuklopljenost u postojeći sistem procesnog prava,³¹⁴ neinformisanost javnosti o postojanju ove tužbe kao popularne,³¹⁵ kao i određene manjkavosti postojećeg zakonodavnog uređenja. Pokušaćemo da neke dileme i nedostatke sistematizujemo u dvije grupe. Prvu grupu čine dileme materijalnopravne prirode, a drugu grupu one koje su procesnopravne prirode.

A. Dileme materijalnopravne prirode

a) Subjektivna ili objektivna odgovornosti?

Postavlja se pitanje da li će sud usvojiti tužbeni zahtjev samo ako je tuženi skrivio opasnost od štete ili će to biti i slučaj kad bi šteta mogla nastupiti bez obzira na njegovu krivicu. Dakle, postavlja se pitanja da li je (osnov) odgovornost tuženog objektivna ili subjektivna? Razlozi za dilemu

³¹¹ „Ekološke parnice“ bi bile one u kojima se rješavaju sporovi povodom prouzrokovanja štete u elementima životne sredine, štete po životnu sredinu koje su posljedica različitih faktora, štete koje su posljedica tehničkih i tehnoloških aktivnosti, štete po zdravlje i bezbjednost ljudi koje su posljedica dejstva navedenih faktora, štete od posljedica navedenih faktora na imovini i sl. Vidi Marijana Drenovak-Ivanović, Sreten Đorđević, Siniša Važić, *Pravni instrumenti ekološke zaštite – građanskopravna i krivičnopravna zaštita*, OEBS, Beograd, 2015, 68.

³¹² Rakić-Vodinić, V, 1989, 865, 866, fn. 1.

³¹³ Aleksa Radonjić, Ivana Stjelja, *Ekološka tužba – pravo svih nas da zaštitimo životnu sredinu*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2018, 15.

³¹⁴ Branka Babović, „Zahtev da se ukloni opasnost od štete – procesni aspekti“, *Pravo i privreda*, 4-6/2015, 166, 167.

³¹⁵ Radonjić, A, Stjelja, I, 2018, 15.

su, nekada, odluke sudova, a nekada sistematika norme iz člana 150 ZOO koja se ne nalazi ni u odsjeku o naknadi štete po osnovu krivice, ni u onom o objektivnoj odgovornosti, niti pripada posebnim slučajevima odgovornosti.³¹⁶ Međutim, i starija³¹⁷ i relativno novija literatura³¹⁸ govori u prilog objektivne odgovornosti. To se argumentuje time što je u istom članu (i tada i sada) propisana odgovornost tuženog za štetu koja nastupi čak i ako je vršio dozvoljenu djelatnost, što ukazuje na objektivnu odgovornost za štetu, pa ako je to osnov odgovornosti za štetu biće i za opasnost od štete. Najčešće se kod izvora opasnosti od štete širih razmjera radi o opasnoj stvari ili djelatnosti. Takođe, zaštititi životne sredine više odgovora objektivna odgovornost, jer se njome, za razliku od odgovornosti po osnovu krivice, proširuje broj slučajeva u kojima se može izdejstvovati uklanjanje izvora opasnosti od štete.³¹⁹

b) Konkretna opasnost od nastanka štete?

Opasnost od nastanka štete treba da bude konkretna, a to znači? To znači da se nastupanje štete ne može isključiti prema uobičajenom toku stvari, uzimajući u obzir svojstva izvora opasnosti i predmet ugrožavanja.³²⁰ Tačnije, opasnost od štete mora biti konkretna i izvjesna, a ne uslovljena nekim neizvjesnim događajem.³²¹ Izvjesno je ako je rizik za nastupanje štete na putu realizacije³²² i ako se sa „visokim stepenom verovatnoće može pretpostaviti njeno nastupanje ako izostanu preventivne mere“.³²³

c) Znatnija šteta?

Jedan od uslova za usvajanje zahtjeva da se ukloni opasnost od ekološke štete je da je u pitanju šteta koja je znatnija. Pravo na zaštitu je priznato samo ako prijeti šteta koja je, ne znatna, nego znatnija! Pojam znatnije štete je pravni standard. Da bi tužilac uspio u sporu mora dokazati da je šteta koja prijeti znatnija. Postavlja se pitanje da li je svaka šteta koja prijeti životnoj sredini znatnija? Postoje stavovi da je svaka opasnost ugrožavanja čovjeka i

³¹⁶ Rakić-Vodinelić, V, 1989, 878.

³¹⁷ Cigoj, S, 1980, 439; Rakić-Vodinelić, V., 1989, 878, Branko Morait, „Normativni značaj i praktična primjena zahtjeva da se ukloni opasnost štete“, *Pravni život*, 8-9/1986, 832.

³¹⁸ Salma, J, 2009, 42. Salma, M, 2014, 135.

³¹⁹ Uporedi Radonjić, A., Stjelja, I, 19.

³²⁰ Rakić-Vodinelić, V, 1989, 876.

³²¹ Šago, D, 2013 , 904.

³²² Vidi Salma, J, 2009, 42; Uporedi Salma, M, 2014, 135.

³²³ M. Salma, 2014, 135.

njegove okoline, predstavlja mogućnost nastupanja znatnije štete, jer su primarni objekti zaštite upravo zdravlje čovjeka koji su nezamjenjivi i nenadoknadivi.³²⁴ Ako se uvede pretpostavka da je svaka šteta na životnoj sredini znatnija, teret dokazivanja da se ne radi o takvoj šteti prebacuje se na tuženog.³²⁵ U svakom slučaju, šteta koja prijeti treba da je znatnija za lica i/ili imovinu koja je ugrožena. Sud će prilikom donošenja odluke, u svakom konkretnom slučaju, polaziti od vrste i opsega ličnih prava, odnosno od vrste i vrijednosti imovine kojoj prijeti šteta, broja lica kojima prijeti šteta, veličine i prirode područja kojem prijeti šteta i sl.³²⁶ S obzirom na to da se radi o neodređenom pravnom pojmu, pomoć u njegovoj konkretizaciji mogu pružiti i određeni kriterijumi. Tako neki autori ističu opšti kriterijum koji se ogleda u činjenici da je štetna djelatnost ona koja je štetna za zdravlje ljudi (pa je znatnija šteta ona koja je prouzrokovala smrt, narušila zdravlje ili smanjila sposobnost za rad) ili ona kojom se narušava ravnoteža u prirodi (znatnija je šteta ako je uzrokovala zagađenje životne sredine u smislu posebnog zakona).³²⁷ Pored toga kao kriterijumi se uzimaju i susjedski odnosi, područje na kojem postoji rizik od nastupanja štete, postojanje pravila koja precizno određuju granice dozvoljenosti uticaja na elemente životne sredine i ugroženost samih dobara.³²⁸

d) Šteta koja prijeti neodređenom broju lica?

Neće svaka šteta koja prijeti životnoj sredini, prijetiti neodređenom broju lica. U tom pravcu se ističe da je potrebno ustanoviti neoborivu pretpostavku da šteta koja prijeti životnoj sredini jeste šteta koja prijeti neodređenom broju lica. Ovo iz razloga jer bi moglo doći do toga da opasnost (od štete koja prijeti životnoj sredini) ne bude „uklonjena ako tuženi uspije da dokaže da njegove aktivnosti neće dovesti do umanjenja bilo čije imovine ili da neće spriječiti njeno uvećanje“.³²⁹

³²⁴ Rakić-Vodinelić, V., 1989., 876.

³²⁵ *Ibid.*; Vidi i Radonjić, A, Stjelja, I, 2018., 18.

³²⁶ Tatjana Josipović, „Građanskopravna zaštita od štetnih imisija“, *Građanskopravna zaštita okoliša* (ur. Jakša Barbić), Zagreb, 2017., 69.

³²⁷ Mladen Brkić, „Pojam znatnije štete u preventivnoj zaštiti životne sredine“, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 3/ 2019, 302.

³²⁸ *Ibid.*, 303-307.

³²⁹ Radonjić, A, Stjelja, I, 2018., 18.

B. Dileme procesnopravne prirode

Postojeće zakonodavno rješenje preventivne tužbe za otklanjanje izvora opasnosti od štete se ne uklapa u sistem procesnog prava, pa samim tim utiče i na njenu djelotvornost.³³⁰ Zanemarivanje procesnopravnih instituta prilikom normiranja „ekološke“ tužbe i kritički osvrt na ovo rješenje je dat još 1989. godine od strane Vesne Rakić-Vodinelić.³³¹ Njen rad obavljen u tematskom broju *Pravnog života* predstavlja do danas najbolji kritički osvrt na procesnopravnu operacionalizaciju instituta „ekološke“ tužbe. Pokušaćemo da sistematizujemo određene dileme procesnopravne prirode koje utiču ili mogu uticati na djelotvornost „ekološke tužbe“.

a) Aktivna i pasivna (procesna) legitimacija

Zakon propisuje da „svako može da zahtijeva od drugoga da ukloni izvor opasnosti od koga prijeti znatnija šteta njemu ili neodređenom broju lica...“, dakle svako može da podnese tužbu ako prijeti šteta njemu ili neodređenom broju lica. Međutim, ključno je pitanje da li može, u ime neodređenog broja lica, tužiti samo onaj ko je izložen štetnim uticajima i ugrožavanju ili to može učiniti i onaj ko nije izložen štetnim uticajima i ko za sebe ne tvrdi da je izložen štetnim uticajima.³³² Ovdje se radi o pitanju procesne legitimacije.³³³ Ako se ima u vidu da je procesna legitimacija pravo jednog lica da u sopstveno ime vodi konkretnu parnicu, procesno je legitimisan tužilac koji tvrdi da je i sam izložen štetnim uticajima, bez obzira da li je to zaista tako. Stvarna legitimacija pripada tužiocu koji je zaista izložen štetnim uticajima. Izgleda da pravo na podnošenje ove tužbe pripada ne samo onima koji su izloženi ugrožavanju, već svima.³³⁴ Zahtjev da se ukloni opasnost od štete je koncipiran kao „narodna“ tužba, a to znači da nju može podnijeti i lice koje nema pravnog interesa.³³⁵ Dakle, procesno su aktivno legitimisani svi. Ovo se odnosi i na pasivnu legitimaciju jer to može biti svako fizičko ili pravno lice, lice koje obavlja djelatnost od koje potiče uznemiravanje ili opasnost štete,

³³⁰ Babović B., 2015., 154 i d.

³³¹ Vesna Rakić-Vodinelić, „Ekološka tužba: član 156. Zakona o obligacionim odnosima“, *Pravni život*, 4-5/1989, 865-884.

³³² Rakić-Vodinelić, V., 1989., 873.

³³³ Ova legitimacija se od stvarne legitimacije razlikuje po tome što je procesna pretpostavka za dopuštenost tužbe.

³³⁴ *Ibid.*; Vidi J. Salma, 2009, 42; Postoje i shvatanja da se pravo na podnošenje ove tužbe priznaje samo licu koje je i samo izloženo ugrožavanju. Cigoj, 1980., 411.

³³⁵ „Svako može da zahtijeva...“ vidi čl. 150/1 ZOO.

držalac izvora opasnosti (gdje se pojam držalac tumači široko) ili lice koje obavlja opštekorisnu djelatnost za koju postoji odobrenje nadležnog organa.³³⁶

Da li to znači da u ovom slučaju tužilac nema pravni interes za tužbu? U našem pravu stranka za tužbu treba da ima pravni interes.³³⁷ Međutim, ZPP je jedino kod deklarativne tužbe izričito propisao pravni interes za njeno podnošenje i predvidio dvije situacije kada se ona može podići: 1) kada je to posebnim propisima predviđeno (npr., zakon daje ovlašćenje nekom licu da podigne ovu tužbu ili daje ovlašćenje sudu da uputi stranke iz ostavinkog postupka u parnicu) i 2) kada tužilac ima pravni interes da sud utvrdi postojanje, odnosno nepostojanje nekog prava ili pravnog odnosa prije dospjelosti zahtjeva za činidbu iz istog odnosa (npr., utvrđivanje budućih potraživanja naknade štete iz saobraćajnog udesa koji je već nastao).³³⁸ Na postojanje pravnog interesa kao procesne pretpostavke za podnošenje deklarativne tužbe sud pazi *ex officio* sve do zaključenja glavne rasprave. Ako tužilac ne dokaže postojanje pravnog interesa, odnosno opravdanu potrebu da se otkloni neizvjesnost ili nesigurnost u pogledu budućeg ostvarivanja nekih prava, sud će tužbu odbaciti. Pravni interes za podnošenje ove tužbe postoji uvijek kada je svrha spora da se donese presuda koja će tužiocu obezbijediti zaštitu prava koja su mu ugrožena,³³⁹ odnosno omogućiti da neka svoja prava ostvari.³⁴⁰

Ova tužba je jedina koju bi moglo da podnese lice koje za to nema pravnog interesa, što nameće pitanje da li cilj propisivanja ovog izuzetka – ostvarivanje kolektivne zaštite – može da se ostvari na drugačiji način.³⁴¹ Možda bi kod ove tužbe, kao i kod bilo koje kondemnatorne, pravni interes trebalo pretpostaviti. On je inkorporiran u samoj činjenici da se ovom tužbom štiti pravo svakoga na zdravu životnu sredinu, a građani su imaoci dužnosti zaštite životne sredine, pa stoga imaju i javnopravno ovlašćenje za podnošenje ove tužbe.

³³⁶ Maganić Aleksandra, „Procesnopravni aspekti građanskopravne zaštite okoliša“, *Građanskopravna zaštita okoliša* (ur. Jakša Barbić), Zagreb, 2017, 37.

³³⁷ Član 3 ZPP.

³³⁸ Član 188/2 ZPP.

³³⁹ Rješenje Vrhovnog suda CG, Rev.br. 318/21 od 5.11.2021, Bilten Vrhovnog suda 2021, 53.

³⁴⁰ Rješenje Vrhovnog suda CG, Rev.br. 267/18 od 10.11.2018, Bilten Vrhovnog suda 2/2018, 228.

³⁴¹ Vidi Babović, B, 2015., 157.

Procesnu legitimaciju ne treba svesti na pitanje pravnog interesa, jer iako mogu biti međusobno uslovljeni, ovi instituti se razlikuju. Moguće je da lice ima procesnu legitimaciju da vodi određeni postupak, a da za to nema interesa jer vođenje postupka uopšte nije potrebno (lice tuži da bu dobilo kondemnatornu izvršnu presudu iako već ima notarski izvršni zapis na osnovu koje može tražiti izvršenje), ili je izabralo zaštitu koja nije adekvatnija (neko traži deklaratornu iako može da traži kondemnatornu zaštitu).³⁴²

b. Tužbeni zahtjev

Ekološka tužba ima za cilj presudu kojom se nalaže imitentu da preduzme mjere radi otklanjanja izvora opasnosti od štete. Tužbeni zahtjev ove tužbe je kondemnatoran, traži se osuda na činidbu, pozitivnu ili negativnu. Deklarativni zahtjevi da se utvrdi (ne)postojanje izvora opasnosti ili uznemiravajuća djelatnost nijesu dopušteni.³⁴³ Tužbeni zahtjev treba da bude određen u subjektivnom i objektivnom smislu. Prije zahtjeva za uklanjanjem ili prestankom djelatnosti tužilac mora pokušati da spriječi opasnost odgovarajućim mjerama i na tužiocu je da sam procijeni koja vrsta tih mjera je djelotvorna.³⁴⁴ To znači, između ostalog, da se one moraju precizirati kako bi u konačnom sprovođenje izvršenja bilo moguće. Međutim, tu se potencijalni tužioci susreću sa ograničenjima jer moraju poznavati brojne činjenice kako bi se tražilo preduzimanje tačno određenih mjera, a to može jedino nakon što od vještaka određene struke dobije nalaz i mišljenje.³⁴⁵ To nesumnjivo zahtijeva određene troškove.

c. Subjektivne granice (materijalne) pravnosnažnosti presude po ekološkoj tužbi

Postavlja se pitanje ako tužilac uspije u sporu i sud tuženog obaveže da, na primjer, preduzme adekvatne mjere radi uklanjanja izvora opasnosti, ko

³⁴² O argumentima vidi Mihajlo Dika, *Građansko parnično pravo, Stranke, njihovi zastupnici i treći u postupku*, IV. Knjiga, Narodne Novine, Zagreb, 2008., 73, 74

³⁴³ Vesna Rakić-Vodinelić, „Građanskopravna zaštita životne sredine“, Međunarodni naučni skup PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE (ur. Zoran Rašović), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2024., 97.

³⁴⁴ U tom smislu Balša Kaščelan, „Actio popularis kroz prizmu člana 150 Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore“, *Međunarodni naučni skup PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE* (ur. Zoran Rašović), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2024., 209.

³⁴⁵ Šago, 2013., 905.

sve može tražiti izvršenje presude, ko je izvršni povjerilac? Da li samo tužilac ili to mogu svi koji spadaju u krug lica kojima je prijetila šteta?³⁴⁶ Na osnovu argumenta *a fortiori*, ako svako može da tuži za zaštitu od ekološke štete, onda bi svako (radi čije zaštite je usvojen zahtjev) morao imati ovlašćenje da traži izvršenje. Ako neko može više – da traži zaštitu prava koje je neizvjesno – onda mu treba dopustiti i manje – da traži realizaciju tog, sada izvjesnog prava.³⁴⁷ Međutim, iako presuda kojom se, na primjer, usvaja tužbeni zahtjev za uklanjanje izvora opasnosti nije donesena samo u interesu tužioca koji je postupak pokrenuo, već i u interesu drugih lica kojima je prijetila znatnija šteta, oni neće moći podnijeti predlog za izvršenje. Sva druga lica nisu označeni kao tužioci i ne mogu biti označeni kao izvršni povjerioci, iako njihov pravni interes za prinudno ostvarivanje potraživanja postoji.³⁴⁸ Donošenje rješenja o izvršenju koje nije u skladu sa izvršnom ispravom (presudom kojom se usvaja tužbeni zahtjev) može da dovede do povrede načela formalnog legaliteta. Odredbe Zakona o izvršenju i obezbjeđenju koje normiraju određivanje i sprovođenje izvršenja na predlog i u korist lica koje u izvršnoj ispravi nije označeno kao izvršni povjerilac, ovdje se ne mogu primijeniti. Naime, ZIO govori o prenosu potraživanja ili obaveze koje se dokazuje ovjerenom ispravom ili pravnosnažnom presudom, što u konkretnom nije slučaj. Pojam stranke u izvršnom postupku je dominantno materijalnopravni. Međutim, možda prenos potraživanja nije nužan jer njegovo ostvarivanje je korisno za sve koji su pogođeni zagađenjem i sprovodi se u interesu svih.³⁴⁹

Kada je odbijen zahtjev, postavlja se pitanja koga obavezuje takva presuda? Da li sada neko drugi od neodređenog kruga lica da tuži istog tuženog na osnovu istih činjenice sa istim tužbenim zahtjevom? Ovdje se radi o pitanju subjektivnih granica materijalne pravnosnažnosti presude. Naime, formalno pravnosnažna presuda ima dejstvo materijalne pravnosnažnosti, pozitivno i negativno. Ova dejstva su ograničena vremenski, prostorno i subjektivno. Sada se postavlja pitanje subjektivnih granice presude po ekološkoj tužbi, tačnije koja lica su obuhvaćena materijalnom pravnosnažnošću presude. ZPP propisuje da pravosnažna presuda ima pravno

³⁴⁶ Rakić-Vodinelić, V, 1989., 881.

³⁴⁷ *Ibid.*

³⁴⁸ Maganić, A, 2017., 42.

³⁴⁹ *Ibid.*, 42-43.

dejstvo samo među strankama (*inter partes*).³⁵⁰ Ovo pravilo je posljedica načela kontradiktornosti i u skladu je sa pravom na pravično suđenje, jer presuda treba da djeluje samo prema onima kojima je omogućeno da učestvuju i raspravljaju u postupku donošenja presude.³⁵¹ Od ovog pravila postoje izuzeci, kad zbog prirode spornog odnosa³⁵² ili po odredbi zakona presuda djeluje prema trećim licima (čl. 353/1 ZPP). Smatra se da bi u slučaju odbijanja tužbenog zahtjeva iz tzv. ekološke tužbe trebalo primijeniti tzv. proširenu pravnosnažnost. To znači da presuda djeluje ne samo na stranke nego i na sva ugrožena neodređena lica, pa niko od njih ne bi mogao da ponovo tuži istog tuženog. Presuda treba da djeluje na sve one koji nisu tužili, a da jesu bili bi jedinstveni suparničari zbog prirode stvari – proširuje se pravnosnažnost i na potencijalne jedinstvene suparničare.³⁵³ Međutim, ovakvo rješenje, kako pravilno konstatuje Rakić-Vodinelić, je suprotno individualističkoj koncepciji jedinstvenog suparničarstva i strogo je prema onima koji nisu tužili (pripadnicima neodređenog broja lica kojima šteta prijeti), jer je tužilac mogao tužbu podići mimo njihovog znanja (ili protivno njihovoj volji) ili loše voditi spor, pa je nepravedno da ostali snose štetne posljedice pogrešne odluke tužioca.³⁵⁴ Prema tome, potrebno je zakonodavnom intervencijom uvesti pravilo o ublaženoj vezanosti svih. Ova „ublažena vezanost“ bi značila da bi bilo moguće da neki novi tužilac tuži istog tuženog sa istim zahtjevom, pod uslovom da učini vjerovatnim da je prvi tužilac loše vodio spor.³⁵⁵ Pored ove konstrukcije koja je slična otklanjanju intervencijskog dejstva presude,³⁵⁶ predlaže se i konstrukcija da svaki novi

³⁵⁰ Čl. 353/1 ZPP.

³⁵¹ Velibor Korać, *Civil Procedure – Montenegro*, Kluwer Law International B.V., Alphen aan den Rijn, 2023., 133.

³⁵² Gdje bi spadale preobražajne presude i presude o statusnim stvarima, kao proširenje pravnosnažnosti na univerzalne i singularne sukcesore stranaka.

³⁵³ Rakić- Vodinelić, V. 1989., 883.

³⁵⁴ *Ibid.*

³⁵⁵ *Ibid.*

³⁵⁶ Presuda koja je donijeta u parnici u kojoj je učestvovao umješač proizvodi prema njemu tzv. intervencijsko dejstvo. Ako stranka, kojoj se umješač pridružio, izgubi parnicu i kasnije tuži umješača, presuda iz ranije parnice proizvodi određena procesna dejstva. Naime, umješač (kasnije tuženi) ne može u novoj parnici osporavati činjenice i pravno shvatanje suda u ranijoj parnici. Takođe ni sud u kasnijoj parnici po tužbi stranke protiv umješača ne može presuditi protivno ranije donesenoj odluci (Art. 207a LCP). Ovo intervencijsko dejstvo presude je relativno i može da se otkloni isticanjem prigovora nesavjesnog vođenja spora (*exceptio male gesti processus*). Stranka koja je u prethodnoj parnici bila umješač, ima pravo da istakne prigovor da je stranka iz prethodne parnice, uz koju je učestvovala kao umješač,

tužilac ima pravo da podnese tužbu, ali ako tuženi dokaže da je prvi tužilac dobro vodio spor, tužba se odbacuje.³⁵⁷ I zaista, zbog značaja zaštite životne sredine, treba omogućiti i drugim licima koja nisu učestvovala u parnici da pokrenu postupak protiv istog tuženog ako učine vjerovatnim da je prethodni tužilac nedovoljno pažljivo vodio spor, a na tuženom je teret dokazivanja suprotnog.³⁵⁸

d. O potrebi da se uredi poseban parnični postupak

Pravo na zdravu životnu sredinu je ljudsko pravo i djelotvorno ostvarivanje ovog prava traži uspostavljanje nekih posebnih procesnih pravila koja odstupaju od opšte parnične procedure. Tako, priroda ovih sporova bi trebalo da uslovi neku vrstu odstupanja od raspravnog načela, odnosno sudu treba dati određena ovlašćenja, kako bi aktivnije učestvovao u postupku. Isto tako, predlaže se da treba propisati da se ekološke tužbe objavljuju u sredstvima javnog informisanja sa pozivom svim zainteresovanim licima da se pridruže tužiocu, čime bi se povećao izgled za uspjeh u parnici, smanjio broj onih koji bi u slučaju odbijajuće presude mogli da pokrenu postupak protiv tuženog, te bi se povećala izvjesnost njegovog položaja.³⁵⁹ Takođe, ističe se potreba dopune pravila o reviziji. Revizija sistema pravnih lijekova na način da mogućnost izjavljivanja revizije ne zavisi od vrijednosti predmeta spora kada se radi o popularnim tužbama. Pored toga, ima puno opravdanje i predlog da bi trebalo dozvoliti i činjeničnu kontrolu u postupku po reviziji.³⁶⁰

IV Zaključak

Pred crnogorskim sudovima vođen je gotovo zanemarljiv broj ekoloških parnica u kojima se raspravljalo o zahtjevu da se ukloni izvor opasnosti od štete, iako je mogućnost podnošenja tužbe za preventivnu građanskopravnu zaštitu životne sredine normirana skoro prije pola vijeka. Prema podacima koji su nam bili dostupni, tzv. ekološka tužba kao pravo svih da zaštite životnu sredinu, ako se uopšte i podnosi, podnosi se kao individualna, a ne kao

nesavjesno vodila prethodnu parnicu ili da je sud propustio da joj dostavlja pozive, podneske ili odluke

³⁵⁷ Rakić- Vodinelić, V, 1989, 883.

³⁵⁸ Tako i Vladimir Crnjanski, „Preventivna ekološka parnica kao poseban postupak građanskopravne zaštite životne sredine“, *Ecologica*, 103/2021, 448.

³⁵⁹ Rakić-Vodinelić, 1989, 884; Radonjić, A, Stjelja, I, 2019., 20.

³⁶⁰ *Ibid*, 884.

popularna.³⁶¹ Iako ima za cilj zaštitu kolektivnih interesa ona se u praksi sudova Crne Gore koristi kao individualni mehanizam zaštite.³⁶² Malo je vjerovatno da će građani koji nijesu direktno ugroženi uložiti vrijeme i novac u vođenje parničnog postupka koji će izvjesno dugo trajati, biti skup i neizvjestan.

De lege ferenda treba dopuniti propise o tzv. ekološkoj tužbi kako bi ona postala djelotvorno pravno sredstvo za preventivnu zaštitu od nastupanja štete. Bilo bi poželjno u budućem Građanskom zakoniku i u reviziji Zakona o parničnom postupku dodatno normirati i precizirati ovaj instrument građanskopravne zaštite životne sredine. Treba dopunom materijalnopравnih i procesnopравnih pravila otkloniti dileme, nedorečenosti i ograničenja o pokretanju i toku ekološke parnice, kao i dejstvu i izvršenju presude. Propisati da ovaj postupak bude hitan, sa određivanjem rokova za preduzimanje određenih parničnih radnji. Treba, takođe, propisati posebna pravila za predujmivanje parničnih troškova kako bi se olakšao postupak za pokretanje ekoloških parnica. Uporedo sa normiranjem ovih pravila treba propisati i poseban parnični postupak za zaštitu kolektivnih prava i interesa kroz institut tzv. organizacione tužbe, po ugledu na neka uporedna zakonodavstva.

³⁶¹ Vidi odluke Višeg suda u Podgorici, Gž. 2076/2014 od 01.12.2015. godine i Višeg suda u Bijelom Polju Gž. 412/2021 od 20.07.2022. godine.

³⁶² Tako i Kostić-Mandić Maja, *Pravni aspekti međunarodne zaštite životne sredine*, Pravni fakultet UCG, Podgorica, 2024, 110.

Velibor KORAC', PhD*

**A CLAIM FOR REMOVAL OF THE DANGER OF DAMAGE
(THE SO-CALLED ENVIRONMENTAL CLAIM) IN
CONTEXT OF THE CIVIL CODE OF MONTENEGRO -
SCOPE AND LIMITATIONS**

Summary

In the legal system of Montenegro, the concept of the so-called environmental claim has existed since 1978, when the former federal Law on Obligations was adopted. An identical solution was retained, without special analysis and discussion, even after the reform of the Law on obligations and the adoption of the LO of Montenegro in 2008. The fact that this claim did not appear in case-law, undoubtedly indicates inadequate normative regulation of this institute. The ongoing preparation of the Civil Code of Montenegro is an opportunity to re-evaluate and re-examine existing solutions for civil protection of the environment. In recent discussions regarding the preparation of the Civil Code, there is no reference to any change of the existing (and inherited) rules that regulate the so-called environmental claim. Furthermore, there is no information that the Commission for Civil Code considered amending the existing system of civil environmental protection, taking into account that the working material proposes a solution that exists in the Law on Obligations which is in force. This article will present the existing legislative solutions and point out some shortcomings in the field of procedural law (capacity to be a party, claim, effects of the res judicata) and substantive law (material conditions, standing to sue, risk of significant damage). These shortcomings significantly affect the achievement of the goal of civil environmental protection. In the author's opinion, the existing concept should be reformed because it is not efficient, neither legally coherent and calls into question the achievement of its objective.

Keywords: *environmental claim, Civil Code of Montenegro, environment.*

* Assistant Professor, University of Montenegro, Faculty of Law; email: velibork@ucg.ac.me

Literatura

- Antić Oliver, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2007.
- Babović Branka, „Zahtev da se ukloni opasnost od štete – procesni aspekti“, *Pravo i privreda*, 4-6/2015, 154-167.
- Blagojević Slobodan, Krulj Vrleta (ur.), *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Beograd, 1980.
- Brkić Mladen, „Pojam znatnije štete u preventivnoj zaštiti životne sredine“, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 3/2019, 294-310.
- Crnjanski Vladimir, „Preventivna ekološka parnica kao poseban postupak građanskopravne zaštite životne sredine“, *Ecologica*, 103/2021, 443-450.
- Dika Mihajlo, *Građansko parnično pravo, Stranke, njihovi zastupnici i treći u postupku*, IV. Knjiga, Narodne Novine, Zagreb, 2008, 73.
- Jelena Danilović, *Popularne tužbe od rimskog do savremenih prava*, Institut za pravnu istoriju na Pravnom fakultetu, Beograd, 1968.
- Drenovak-Ivanović Marijana; Đorđević Sreten; Važić Siniša, *Pravni instrumenti ekološke zaštite – građanskopravna i krivičnopravna zaštita*, OEBS, Beograd, 2015.
- Josipović Tatjana, „Građanskopravna zaštita od štetnih imisija“, *Građanskopravna zaštita okoliša* (ur. Jakša Barbić), Zagreb, 2017, 53-84.
- Josipović Tatjana, „Građanskopravna zaštita životne sredine“, *Međunarodni naučni skup PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE* (ur. Zoran Rašović), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2024.
- Kaščelan Balša, „Actio popularis kroz prizmu člana 150 Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore“, *Međunarodni naučni skup PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE* (ur. Zoran Rašović), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2024, 199-214.
- Korać Velibor, *Civil Procedure – Montenegro*, Kluwer Law International B.V., Alphen aan den Rijn, 2023.
- Kostić-Mandić Maja, *Pravni aspekti međunarodne zaštite životne sredine*, Pravni fakultet UCG, Podgorica, 2024.
- Lilić Stevan, Drenovak-Ivanović Marijana, *Ekološko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.

Maganić Aleksandra, „Procesnopravni aspekti građanskopravne zaštite okoliša“, *Građanskopravna zaštita okoliša* (ur. Jakša Barbić), Zagreb, 2017, 21-52.

Maganić Aleksandra, Orlić Zaninović Senka, *AARHUŠKA KONVENCIJA - Priručnik za polaznike/ice*, Pravosudna akademija, Zagreb, 2018.

Morait Branko, „Građansko-pravne tužbe i ekološka (imisiona) zaštita“, *Pravna misao*, 3-4/1987.

Morait, Branko, „Normativni značaj i praktična primjena zahtjeva da se ukloni opasnost štete“, *Pravni život*, 8-9/1986, 823-842.

Perović Slobodan, Stojanović Dragoljub (red.), *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Gornji Milanovac, Kragujevac, 1980.

Povlakić Meliha, Softić-Kadenić, Darja, „Podobnost zaštite okoline privatnopravnim sredstvima – da li mogućnost podizanja kolektivne tužbe ovu zaštitu čini efektivnijom?“, *Međunarodni naučni skup PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE* (ur. Zoran Rašović), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2024, 147-176.

Radonjić Aleksa, Stjelja Ivana, *Ekološka tužba – pravo svih nas da zaštitimo životnu sredinu*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2018.

Rakić-Vodinelic Vesna, „Ekološka tužba: član 156. Zakona o obligacionim odnosima“, *Pravni život*, 4/5, 1989, 865-884.

Rakić-Vodinelic Vesna, „Građanskopravna zaštita životne sredine“, *Međunarodni naučni skup PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE* (ur. Zoran Rašović), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2024, 83-102.

Salma Jožef, „Obligacionopravna zaštita životne sredine - tužba radi otklanjanja izvora opasnosti za nastanak ekološke štete i tužba radi naknade ekološke štete“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/2009, 33-53.

Salma Marija, „Preventivna tužba za otklanjanje izvora opasnosti od štete u svetlu održivog razvoja, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*“, 4/2014, 131–145.

Šago Dinka, „Ekološka tužba kao instrument građanskopravne zaštite okoliša“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 4/2013, 895-915.